

УДК 343.622:343.914

А.О. Антощук, кандидат юридичних наук,
викладач кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВБИВСТВІ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Розглянуто необхідність призначення та проведення психолого-психіатричної експертизи особи, яку підозрюють у вбивстві новонародженої дитини, акцентовано увагу на законодавчому регулюванні цього питання. Запропоновано перелік питань, які обов'язково слід поставити експерту для подальшої реалізації завдання кримінального провадження.

Ключові слова: психолого-психіатрична експертиза, новонароджена дитина, вбивство матір'ю, належна правова процедура.

Рассмотрена необходимость назначения и проведения психолого-психиатрической экспертизы лица, подозреваемого в убийстве новорожденного ребенка, акцентировано внимание на законодательном регулировании данного вопроса. Предложен перечень вопросов, которые необходимо поставить эксперту для дальнейшей реализации задачи уголовного производства.

The article discusses the need and use of the psychological-psychiatric examination of the suspect in the murder of a newborn baby. The attention is focused on the legislative regulation of this issue and proposed a range of issues that need to be put before the expert for the further implementation of the objectives of criminal proceedings.

Одним із завдань кримінального провадження згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) є застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури [1]. Велику роль у визначенні належної правової процедури відіграють експертизи як одна з найважливіших форм застосування спеціальних знань.

Загалом проблему застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів досліджували вчені-криміналісти В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеева, Н.Т. Ведерников, В.Ф. Глазирін, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, Ю.М. Гошевий, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько та ін. Однак питання застосування спеціальних знань у вигляді проведення психолого-психіатричної експертизи, у тому числі стосовно особи, яку підозрюють у вбивстві новонародженої дитини, досліджено не повною мірою, що і становить мету цієї статті.

Особливого значення у цьому контексті набуває висновок експерта як резуль-

тат проведення спеціальних досліджень з використанням знань, що виходять за межі повсякденних, який є не лише джерелом доказів у кримінальному провадженні (згідно зі ст. 84 КПК України), а й таким, що впливає на подальшу правову процедуру.

Слідчий чи прокурор мають звернутися до експерта для проведення експертизи згідно з частиною другою ст. 242 КПК України з метою:

- встановлення причини смерті;
- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваної особи за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності, обмеженої осудності;
- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 Кримінального кодексу України (далі — КК України) [1].

У випадку вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини слідчий чи прокурор, вирішуючи питання щодо доцільності призначення психолого-психіатричної експертизи стосовно неї, має також враховувати положення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», в якій зазначено, що умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК України, якщо воно вчинене під час пологів або відразу після них (п. 8, 21) [2]. Тобто врахування особливого психофізичного стану суб'єкта злочину у цьому випадку не є обов'язковим; питання вирішують в кожному випадку вчинення такого злочину окремо. Разом з тим, звичайно, психофізичний стан матері в такій ситуації не можна ігнорувати. Багато науковців слушно вважають, що саме наявність особливого психофізичного стану матері, який встановлюють за допомогою психолого-психіатричної експертизи, і є підставою для пом'якшення відповідальності за вчинення злочину [3, с. 54], а отже, визначення такого стану потрібне в усіх випадках з метою дотримання завдання кримінального провадження.

Загалом психолого-психіатричну експертизу підозрюваного призначають у випадку, коли є підстави вважати, що вона страждає на психічне захворювання і в момент вчинення злочину (йдеться саме про момент вчинення злочину, а не про захворювання під час досудового слідства або симулювання психічного захворювання) не могла усвідомлювати свої дії та керувати ними [4, с. 50—53].

Комплексного експертного психолого-психіатричного дослідження потребує також стан алкогольного сп'яніння, що важливо для визначення суб'єктивного боку складу злочину (вини, мети, мотиву) [5, с. 203].

Безпосередніми підставами для призначення психолого-психіатричної експертизи є:

- невідповідність встановлених мотивів злочину тяжкості вчинку;
- наявність особливостей поведінки підозрюваного, що свідчать про вкрай велику неврівноваженість, емоційність, агресивність;
- відставання рівня психологічного розвитку від вікової норми;
- перенесені або наявні психічні захворювання тощо [6, с. 18].

Перед призначенням такої експертизи слідчому доцільно провести попередню консультацію з відповідними фахівцями за стандартами судово-психіатричних досліджень особи.

Згідно із законодавством судово-психіатричні експертизи проводять в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних) експертиз, які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Зазначені заклади охорони здоров'я виконують функції судово-експертних установ або підрозділів [7].

Теоретичною основою судово-психологічної експертизи є встановлення закономірностей психічного розвитку особистості та психічної саморегуляції. При цьому дослідження так званих пограничних станів (олігофренія, інфантилізм, акцентуації характеру, психопатія) проводять у межах комплексної психолого-психіатричної експертизи. Для дослідження впливу соматичних (тілесних) захворювань на психічний стан індивіда призначають комплексну медико-психологічну експертизу [5, с. 182—183].

Доцільність призначення комплексних психолого-психіатричних експертиз зумовлена потребою вирішення експертами суміжних з психологією та психіатрією питань. Такі експертизи дозволяють найповніше оцінити ступінь і глибину психічного розладу підозрюваної жінки. При цьому компетенція психіатра поширюється на розкриття і кваліфікацію аномальних, патологічних особливостей особистості, а компетенція психолога — на визначення структури особистісних особливостей обстежуваної особи (як тих, що не виходять за межі норми, так і тих, що складаються в картину особистісної дисгармонії); аналіз конфліктної ситуації, мотивів поведінки її учасників; визначення характеру емоційної реакції, ступеня її інтенсивності; вплив на поведінку обстежуваної особи під час здійснення вбивства.

Отже, комплексна психолого-психіатрична експертиза як найефективніша процесуальна форма реалізації загальнонаукового підходу до експертного дослідження заснована на інтегративному використанні наукових і методичних можливостей судово-психологічної і судово-психіатричної експертизи.

На думку судово-медичних експертів, матері, що зважаються на вбивство своєї новонародженої дитини, безперечно, мають певні психічні відхилення (інстинкт самозбереження у них розвинений більше ніж інстинкт материнства), проте визнати їх неосудними, як правило, не можна. Побічно цю точку зору підтверджено тим, що на кількість виявлених трупів дітей не впливають так звані сезонні загострення (весна, осінь) у психічно неврівноважених людей, хоча реально можна було б припустити, що в ці періоди кількість виявлених трупів дітей має збільшуватися.

Як свідчать результати досліджень, притаманні жінкам нестійкі психічні процеси, а саме: підвищена емоційність, вразливість, лабільність нервової системи тощо, які впливають на мотивацію вчинених ними дітовбивств, — значно посилюються у процесі пологів.

Зрозуміло, що за наявності сумнівів у психологічній повноцінності підозрюваної у вбивстві новонародженої дитини жінки без судової психолого-психіатричної експертизи не обійтись. Підставами для таких сумнівів можуть стати показання свідків про дивну поведінку підозрюваної, жорстокість вбивства і пов'язані з ним дії.

Отже, основними завданнями психолого-психологічної експертизи є:

– встановлення у підозрюваній в момент здійснення вбивства стану, здатного впливати на її свідомість і діяльність (чи не перебувала у стані фізіологічного афекту? в якому стані була безпосередньо перед вбивством новонародженої дитини? як її стан впливав на здатність розуміти ситуацію, усвідомлювати значення своїх дій і контролювати їх?);

– встановлення психічного захворювання або тимчасового хворобливого стану підозрюваній в момент вбивства та її здатності керувати своїми діями.

Як видно, вирішення зазначених завдань безпосередньо стосується розслідування вбивства новонародженої дитини.

Виокремлення у кримінальному законодавстві вбивства новонародженої дитини в окреме положення суттєво підвищує роль висновків психолого-психіатричних експертиз. У цьому контексті правильно поставлені експертам запитання заздалегідь закладають основу для повних відповідей на них, що дозволять прийняти правильне рішення і застосувати належну правову процедуру. Зокрема, у постанові слідчого на призначення такої експертизи доцільно сформулювати такі запитання (у загальному вигляді).

Чи страждала підозрювана під час інкримінованого їй діяння на психічний розлад?

Чи була підозрювана під час інкримінованого їй діяння у стані емоційної напруженості, спричиненої психотравмуючою ситуацією, і чи вплинула вона суттєво на її свідомість і поведінку?

Чи могла підозрювана під час вчинення інкримінованого їй діяння усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, і якщо могла, то чи повною мірою?

Чи потребує підозрювана за своїм психічним станом застосування заходів медичного характеру?

Безперечно, зазначене коло запитань не є вичерпним, але вони слугують орієнтиром для слідчого під час призначення таких експертиз.

Отже, призначення та проведення судової психолого-психіатричної експертизи під час розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є обов'язковою умовою кваліфікованого провадження. Висновок зазначеної експертизи допоможе слідчому у застосуванні належної правової процедури.

Список використаної літератури

1. *Кримінальний* процесуальний кодекс України : станом на 24 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — №1 (35). — С. 37—42.

3. *Науково-практичний* коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / [за заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка]. — К. : Форум, 2001. — 942 с.

4. *Мухин Г.Н.* О взаимодействии следователей со специалистами при расследовании общественно-опасных деяний лиц с психическими аномалиями / Г.Н. Мухин // Судебно-медицинская экспертиза. — 1991. — № 4. — С. 50—53.

5. *Еникеев М.Л.* Юридическая психология: учебник / М.Л. Еникеев. — М. : НОРМА, 2001. — 517 с.

6. Нор В.Т. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе : учеб. пособ. / В.Т. Нор, М.В. Костицкий. — К. : Вища школа, 1985. — 54 с.

7. Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою, затверджений наказом МОЗ України від 08.10.2001 № 397 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02>.